

Balázs Géza nyelvstratégiai trilógiája

1. Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón. A–Z Kiadó, Budapest, 1998. 203 l. (Második, változatlan kiadás: Budapest, 1999.)

Balázs Géza három egymásra épülő, sőt dialogikusan egymásból kinövő kötetben foglalkozik a nyelvpolitika, a nyelvstratégia, a nyelvművelés megújulási lehetőségének kérdéseivel. A szerző antropológiai nyelvészeti, szövegtani és nyelvművelő munkássága közismert, ezek szintetizálásaként alakult-fejlődött a „trilógia”, amellyel egy korszakot kíván lezárni munkásságában. Az első monográfia 1998-ban jelent meg Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón címmel. A trilógia második darabja a Lehetséges nyelvi szabványok (Budapest, 2000). A harmadik kötet pedig a Magyar nyelvstratégia (Budapest, 2001).

„A Gutenberg-galaxis oszladozik. Előtűnik egy »Androméda-köd«... A gutenbergi »ösvényről« rátérünk az »információs szupersztrádira«. Egyre kevésbé miénk a lehetőség: tökéletesen megismerni, megérteni, megtapasztalni valamit.” (9) A 19. század végére az írásbeliség által hordozott tudás már egyre kevésbé befogadható, hiszen nagymértékben megnőtt a mennyisége, ezért legfeljebb csak a részleteit vagyunk képesek megérteni. A nyomtatott írás mára elvesztette vezető helyét a médiumok körében, ezért az írásbeliséggel együtt a bölcsészettudomány is válságba került (Nyíri Kristóf, Bölcsészettudományok az írásbeliség után. Világosság 1996/6. 3–7). Balázs Géza új tanulmánykötetében a kiutat keresi a válságból, és ezt az akusztikus és vizuális nyelv, a tömegkommunikáció, a számítógép, a multimédia és a hálózatok tanulmányozásával véli megtalálni (20, vö. még Nyíri i. m., Szépe György, Az internet-korszak nyelvészete. Modern Nyelvoktatás 1997. III. 1–2. 76–89). A szerző szerint a jövő nyelvtudományában a hangsúly az interdiszciplinaritásra helyeződik, szándéka ennek a lehetséges világnak a körvonalazása.

A nyelvtudomány útjának a kiszélesítése a „külső nyelvtudomány” révén képzelhető el, és a szerző a kötet felépítésével is ezt a diszciplínát és/vagy interdiszciplínát próbálja megmagyarázni. Ez a kifelé szélesedő nyelvészet pedig sok társtudományt vonz a hatáskörébe: a szövegtant, a számítógépes nyelvészetet, az „előtagos” nyelvészeteket (etno-, folklór-, szocio-, pszicho-, interlingvisztika), az antropológiai nyelvészetet, a Dell Hymes-féle beszélés etnográfiaját, a nyelvészeti szemiotikát, a kommunikációelméletet, az új hermeneutikát, a retorikát, a stilisztikát és a kognitív nyelvészetet (12). Láthatjuk, hogy ez az értelmezés tudatosan felszámolja a nyelvtudomány határait. A Balázs Géza-i külső nyelvészet tehát a pragmatikai, kognitív fordulat eredménye, és önmaga is sok elágazással vezet a jövő felé, de a nyelvtudományban sokasodó kérdéseket önmagában nem képes megoldani, csak a „belső nyelvészet”-nek nevezett hagyományos, leíró nyelvtannal, az alkalmazott nyelvészettel, illetve egyéb, alternatív iskolákkal kötött szövetségben (14).

A kötet felépítése is jól követi a külső nyelvészet meghatározását: a szemiotika, a kommunikációelmélet, a tömegkommunikáció-kutatás és a szociolingvisztika mellett a nyelvészet végső feladatait a nyelvpolitika, a nyelvstratégia és a nyelvművelés képes kijelölni, és mindezekről a tudományágakról található tanulmányok a kötetben. Alaphipotézis, hogy a magyar nyelv jellegének meghatározásakor, nyelvünk működésének leírásakor csak a nyelvi jelenségek sokoldalú (belső-külső) megközelítésével juthatunk közelebb az igazsághoz (23).

A szemiotikai elemzést tartalmazó résszel már találkozhattunk az elmúlt évek egyik jelentős szemiotikai kiadványában (Voigt Vilmos–Balázs Géza szerk., A magyar jelrendszerek évszázadai.

Budapest, 1998). A rendszerváltozás időszakának politikai-közéleti jelenségeit a nyelvészeti szemiotika módszereivel mutatja be. Itt is egyértelművé válik, hogy a szerző értelmezésében a nyelv-tudomány a szemiotika része, azaz minden nyelvi kutatás egy nagyobb kommunikációelméleti, majd (Jakobsonnal vitatkozva) egy még nagyobb szemiotikai kontextusba illeszkedik (55).

A külső nyelvészeti szemléletmód kiszélesedését jól mutatja a kommunikációkutatással foglalkozó rész. Köztudott, hogy zavar a kommunikáció bármelyik szintjén keletkezhet. Ennek tudatában jól értelmezhető, hogy ennek szubjektív és objektív forrásai is vannak. Az a legfontosabb, hogy a külső nyelvészetnek figyelnie kell a zavarforrások felkutatásánál az egyedi, kóros pszichológiai-fiziológiai problémákra, beszédzavarokra, a nem a helyzethez illő beszédmódra, a kommunikációs stratégiára, a torzított közlésekre, illetve a társadalmi-környezeti okokra, a tömegkommunikáció manipulációjára és a nyelvhasználat zavaraira. A felszínességtől kezdve a felgyorsult beszédtempón, vagyis „turbónyelv”-en át, a környezeti tényezők és technikai eszközök hatásaig sok tényező szerepet játszik itt, amelyekre a nyelv művelőknek kell odafigyelniük (68–71).

A média világa is fontos kutatási terepe a külső nyelvésznek, hiszen kommunikációs stratégiájával, jelenlétével és műfajaival döntően befolyásolja nyelvhasználatunkat. A nyelvi változásokat befolyásoló hatása felderítéséhez ezért nem elegendő a nyelvhasználatának a tanulmányozása, hanem a működését, kommunikációs szerkezetét is értelmezni kell. A kritikai megközelítés mellett találkozunk egy összehasonlító leírással, amely a közszolgálati, a kereskedelmi és a társadalmi, civil médiaszektorokat elemzi. Az összehasonlító elemzés úttörő vállalkozás ezen a területen, hiszen a kereskedelmi média hazánkban – különösen a televíziózásban – rövid múltra tekint vissza, ezért még sokszor önmaga számára sem körvonalazódhattak a jellemvonások és az elvárások. Elgondolkodtató, hogy a kereskedelmi médiaszektorra a hatékonyság, a nézettségi vagy hallgatottsági adatok befolyásoló ereje jellemző, tehát piaci körülmények irányítják, viszont a szerző kutatásai alapján mégis kevésbé változatos a közszolgálati szektorhoz képest, egyoldalú és nyelvíleg is kisigényű. A tájékoztatóeszközök társadalmi, civil, tehát helyi szektora pedig olyan változó színvonalú és szerkezetű, hogy egyértelmű következtetéseket még a szerző sem tud levonni (98). Azzal viszont a nyelv művelőnek és a nyelvi stratégiát megalkotónak is számolnia kell, hogy a kereskedelmi szektor még tömegesebb hatású, mint a nyelvíleg igényesebb közszolgálati média. A média nyelvi hatása nem tagadható. A kommunikációelméletből már jól ismert információs kapuőr szerep mellett a tájékoztatói eszközök – legyen szó kereskedelmiről vagy közszolgálatiról – *nyelvi kapuőr* szerepet is betöltenek, hiszen a nyelvi elemek közül is válogatnak, kiemelnek, illetve bizonyos formákat sulykolnak is. Ennek köszönhető, hogy normaképző, mintaterjesztő szerepet is betölt a média (120).

Világos, hogy a külső nyelvészet által vizsgált nyelvi jelenségekre és problémákra a nyelvpolitika, illetve a nyelvstratégia adhat választ. Balázs Géza kötetének a záró fejezetei is nyelvpolitikai, nyelvstratégiai összefoglalást adnak. A nyelvstratégia célja: a külső nyelvészet módszerei segítségével leírni és feldolgozni a nyelvet, mert a nyelv jellege csak így ismerhető meg, és ennek az ismeretnek a birtokában lehet a nyelvi stratégia alapján cselekedni (36).

Balázs Géza nyelvstratégiája optimista szemléletű. Leszámol a nyelvünkről kialakított sztereotípiákkal, és cselekvési irányokat jelöl ki. Nyelvünk jellegéből következik, hogy a magyar nyelv nem kis nyelv, nem hal ki (legalábbis egyelőre), fejlett és korszerű nyelv (147). Ezt az állapotot a tudatos nyelvbővítés, nyelvstratégia és nyelv művelés tudja fenntartani. Már a klasszikus nyelvújítás történeti elemzése is megfelelő alapot adhat a stratégiai nyelvbővítési feladatok kidolgozásához. Minden nyelvpolitikának és nyelvstratégiának figyelnie kell arra, hogy a magyar nyelv szintetikus volta asszimiláló erőt, belső megújulási képességet ad (36).

A nyelv művelés is tudomány, Balázs Géza értelmezésében viszont nem a belső nyelvészet, hanem a külső nyelvtudomány része. A magyar nyelv kultúra ezredfordulós megtartása és növelése tehát azt kívánja a nyelv művelőtől, hogy szociolingvisztikailag megalapozott, külső nyelvészeti szempontokkal megtámogatott nyelvstratégia szerint cselekedjék.

2. Balázs Géza: *Lehetséges nyelvi szabványok*. A–Z Kiadó, Budapest, 2000. 202 l.

A *Lehetséges nyelvi szabványok* összegző, szintetizáló munka, amely a nyelv művelés alapkérdéseit nyelvstratégiai, nyelvgeopolitikai és nyelvpolitikai, antropológiai nyelvészeti kontextusban tárja fel. Az élő, változatos és változékony nyelvhasználat sokoldalú, sok szempontú bemutatására törekszik. Olyan nyelvtudományi ágak és határterületek állnak nyelvszemléletének a középpontjában mint az antropológiai nyelvészet, az etnolingvisztika, a folklórlingvisztika, a nyelvgeopolitika és az előző kötetből már megismert szemiotika.

A kötet két nagy részre bomlik, az első (több alfejezetből álló fő) részben elméleti kifejtést találunk, a második részben, amely a *Párhuzamok* címet viseli, a szerző nyelvészeti, nyelvstratégiai, nyelv művelési elképzeléseivel összefüggő alapvető forrásmunkákról, jeles alkotókról szóló recenziókat és kritikákat olvashatunk. Az első rész szerkezete is követi azt a kontextust, amelyben a nyelv művelést elhelyezte. Az első fejezetben tárgyal néhány külső nyelvészeti határterületet, köztük az antropológiai nyelvészetet, a szemiotika és a nyelvészet kapcsolatát, a szociálpszichológia, valamint a pragmatika és a nyelv művelés összefüggéseit. Ezek már ismerősek lehetnek a Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón című kötetből, de a szerző „trilógiájában” tudatosan vállalja a továbbgondolás, továbblépés gesztusát. A nyelvpolitikai fejezetben az elméleti, esztétörténeti bevezető és néhány aktuális, nyelv műveléssel kapcsolatos vitatéma kerül elő. A harmadik és egyik legerjedelmesebb, legfajsúlyosabb fejezet a nyelvstratégiát tárgyalja, itt fejt ki az egyik legfontosabb témakört, a viselkedésszabályzó normát, de az újszerű nyelvgeopolitikát is bemutatja a generatív grammatikával és nyelvpolitikával foglalkozó hollandiai Maráz László társszerzővel, illetve természetesen egy lehetséges nyelvstratégiát is felvázol (a Magyar nyelvstratégia fejezet bevezetőjét Deme László írta). A kötet szerkezetében is egyenesen halad a legfontosabb kérdéskör, a nyelv művelés felé, a negyedik fejezet többek között az iskolai, a felnőttoktatási, az informatikai nyelv művelés fontos kérdésével foglalkozik. A kötet ötödik fejezete a nyelvstratégia és nyelv művelés újabb legfontosabb területét, a médiát tárgyalja.

Rögtön a cím is elgondolkodtat, és egyértelműen meghatározza a kutatási célt és kontextust: *Lehetséges nyelvi szabványok*. Tehát nem nyelvi szabványosítás, hanem a lehetőségek számbavétele, nem a központi, statikus, törvényesített szabvány bevezetése, hanem a szabványok lehetséges meghatározása a cél. A szerző tudatosan használ szabály, norma, standard, előírás stb. helyett *szabványt* – ezzel a terminológiával követi Kálmán László és Nádasy Ádám javaslatát (Hárompercesek a nyelvről. Osiris, Budapest, 1999. 29.), a „lehetséges nyelvi szabványok” szerkezet pedig allúzióként (utalásként) hat egy irodalomelméleti iskolára (Csúri Károly: *Lehetséges világok*. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987). A nyelvtudományban a nyelvi szabvány fogalma szokatlan, figyelemfelkeltő. Balázs Géza meghatározása szerint „A kiemelt nyelvi változat írásbeli meghatározása, leírása a **szabvány**.” (78) A szabvány fogalma tehát Balázs Gézánál más, mint ahogy eddig megszokhattuk, nem a törvényi jellegű, szakmai kodifikációt érti rajta, hanem a nyelvhasználat írásos szabályozását, vagyis a helyesírást, és ennek mintájára új terminológiával a helyesbeszédet (78), valamint a kevésbé kötött szabványok között természetesen helyet kap a norma és a standard témakörébe vonható egyéb nyelvváltozat is.

Vitatható az a megállapítása a szerzőnek, hogy az általános kiejtési szabályozás szerepét, vagyis a „helyesbeszéd” szerepét a Magyar Rádió belső írásos szabályozása tölti be (79, 117–8. vö.: Követelménymínimum a rendszeresen megszólalók mikrofonjogának megadásához. 6/1993. sz. elnöki utasítás a Magyar Rádióban). Ezt az írásos szabályozást nyilvánosan nem terjesztik, és még a Magyar Rádióon belüli betartása, betartatása is kérdéses. Csak akkor válhat a BBC-hez hasonló általános mintává, „helyesbeszéddé” a Magyar Rádió által meghatározott kiejtési követelmény, ha a BBC-éhez hasonló társadalmi és szakmai státusa lesz a Magyar Rádióknak.

„A helyesíráshoz fűződő viszony sokféle: tanulni és következetesen betartani senki sem szereti, kritizálni és reformálni viszont annál többen igyekeznek. Ám amikor itt az idő és a lehető-

ség a helyesírás reformjára, a sok vita után rendszerint győz a hagyomány.” (79) Balázs Géza őszintén, alaposan kifejti, és példákkal illusztrálja az AkH. ellentmondásos, kommunikációs zavart, nehézséget jelentő elemeit (81–90).

Ígazi **külső nyelvészeti összefoglalás** ez, hiszen az élő, változatos nyelvhasználat leírására a határterületek, érintkező diszciplínák szempontjait is felhasználja, és a szerző összegzi eddigi kutatási területeit és vizsgálati szempontjait. Így találkozunk itt antropológiai nyelvészeti, szemiotikai, szociálpszichológiai, pragmatikai, folklorisztikai, nyelvgeopolitikai megközelítésekkel. Az antropológiai nyelvészet – nyelvészeti antropológia – etnolingvisztika terminológiai problémája földidéri a szociolingvisztika – nyelvészológia szakkifejezések párosát. A szociolingvisztikához hasonlóan Balázs Géza az **antropológiai nyelvészet** mellett teszi le a voksát, mert ez a megnevezés egyértelműen kifejezi a nyelvészeti lapokat, a nyelvészeti irányultságot (5). Magyarországon elnevezésében új diszciplína lévén a szerző az antropológiai nyelvészet tudománytörténeti hátterét is bemutatja, és megismerhetjük ennek a nyelvészeti megközelítésnek a szociolingvisztikai, antropológiai, etnológiai, kognitív nyelvészeti alapjait, kötődéseit (6–7). Az antropológiai nyelvészet az ember, a nyelv és a környezet kapcsolatát kutatja konkrét nyelvi anyag alapján (9). Az antropológiai nyelvészet erős szociolingvisztikai, dialektológiai kötődését mutatja, hogy az antropológiai nyelvészeti alaptörvények között számos szociolingvisztikai axiómát is találunk, például minden nyelv egyenrangú, a nyelv és a kultúra összefügg, egyszerre mutathatunk ki konvergens és divergens változásokat egy nyelven belül (10–1).

A szemiotikai fejezetben bemutatja a magyar nyelv néhány alapvető emblematikus jellemzőjét. Nyelvünk egyediségét, ősiségét, a rokontalan környezetben való tartós fennmaradás képességét jelképezik a legelső szórványemlékeink és kéziratosszövegemlékeink (14). Ha már nyelvtörténetnél tartunk, érdemes kiemelni, hogy említést tesz a szerző a legújabb, Bodrog-Alsóbü településen feltárt, jelentős tudományos vitát kiváltott rovásírásos leletről is (15). Ez a gesztus is azt mutatja, hogy a nyelvről folyó dialógus nem lezárt, és keverednek benne a tudományos, más tudományok felől érkező, valamint általában a mítoszképzési szempontok.

Ennek a kötetnek is a **stratégiailag megalapozott nyelvművelés** áll a középpontjában. A társadalomtudományi szemléletű, a nyelvi jelenségeket a maguk társadalmi közegében és változatosságában ábrázoló irányzatok közé sorolja a nyelvművelést, és föl is veti a társadalomtudományi szemléletű, kvantitatív, empirikus alapokon nyugvó és természetesen hagyományos, kvalitatív leírási módszereket is használó nyelvleírás igényét (37, 125).

A nyelvi változatosság és változékonyság leírása, az antropológiai, pragmatikai, szociológiai megközelítés nem egyedülálló útja a nyelv leírásának, hiszen a hagyományos, logikai, formális nyelvleírás is természetes módja a nyelv megismerésének (7), csak ez a szemlélet nem a változatosság és változékonyság felől közelít, hanem a rendszerszerű, logikus, általános, állandó jelenségek felől. Mindkét szemléletmód végső célja azonos: a nyelv leírása.

A nyelvművelés rendszertani helyét a következőképpen határozza meg: a nyelvpolitika foglalja keretbe a rendszert, annak alrendszere a nyelvgeopolitika, amelyet új megközelítési módként külön fejezetben is tárgyal. A nyelvpolitikából következik a nyelvstratégia, és ezen belül foglal helyet a nyelvművelés mint nyelvészeti tudományág, és ettől elválasztja az amatőrök által végzett nyelvvédelmet (19). Ezzel egyértelműen állást foglal Balázs Géza a nyelvművelés tudományosság mellett. Szemléletmódját jól jellemzi, hogy a kommunikációs zavart okozó, a rosszul fogalmazott közléseket nem bélyegzi meg, nem nevezi nyelvi vétségnek, hanem olyan nyelvi elemeknek, amelyek a kontextusból, a szupraszegmentális elemekből jelentősen egyértelműsödnek, de ennek ellenére félreértéseket okozhatnak (26).

A szerző célja a nyelvstratégia antropológiai nyelvészeti szempontú megalapozása, és a hazai nyelvészet vitái közepette a nyelvművelés létjogosultságának a bizonyítása, és ezzel egy igen kényes vitában egyértelműen állást foglal (19, 36–41). „A nyelvművelésnek a nemzeti mozgalmakhoz, a hagyománykövetéshez, kultiváláshoz, a nyelvvesztéstől való félelemhez való ragaszkó-

dása erős nemzetösszetartó tényező. Ezért a nyelvművelés a nemzetstratégia része.” (35) A nyelvművelés létjogosultságának megkérdőjelezését végső soron a külső és belső nyelvészet és nyelvészek között feszülő véleménykülönbségekkel magyarázza (36).

A kötet egyik legfontosabb fejezete A nyelvművelés-kritika kritikája összegzi a kötet megjelenésig, azaz kb. 2000-ig tartó, a nyelvművelést ért tudományos, és kevésbé tudományos kifogásokat. Balázs Géza őszintén elismeri a jogos kritikát, maga is kritikusan szemlél sok mozzanatot, számos ponton újítási javaslattal élve erősíti meg a nyelvművelés új lehetőségeit. Fontosnak tartja a nyelvművelés nyelvpolitikai, nyelvstratégiai megalapozottsága mellett az empirikus adatokkal való kiegészítést, a szociolingvisztikával való kapcsolódást (36–7), amelyet egyébként már korábban mások is hangsúlyoztak, de a két tudományágnak mégsem sikerült közös utakat találnia. A romantikus hangulatú nyelvromlás kifejezés helyett érdemesebb a nyelvi változások, a nyelvhasználati változások, a kommunikációs zavarok szempontjából vizsgálni az aktuális nyelvet (38). Tisztázni kell a megalkotandó új magyar nyelvstratégiának az élő nyelvjárással és a különböző nyelvváltozatokkal egymáshoz való viszonyát, és úgy kell ezt megtenni, hogy ne érhesse diszkrimináció vádját a nyelvművelést (39). A megalkotandó új nyelvstratégia, és az ezen alapuló modern nyelvművelés vélhetően tiszta alapokon, előítéletektől és diszkriminációtól mentesen fogja kezelni a mai nyelvművelés egyik legérzékenyebb és legtöbbet támadott területét, az idegen szavak kérdéskörét is. A nyelvcsere, a nyelvvesztés nem magyarázható pusztán az idegen szavak megjelenésével, ez a folyamat ennél jóval összetettebb, történeti, szociológiai, politikai, nyelvi okokkal magyarázható (38). Tegyük ehhez hozzá, hogy az idegen szavak csak akkor okozhatnak problémát, ha azok aránytalan mennyiségben áramlanak be a nyelvbe, és már meghonosodott szavakat szorítanak ki (Kiefer Ferenc: A magyar nyelv mint a modern kommunikáció eszköze. Magyar Tudomány 1994: 632).

A nyelvi előítéletekről szóló részt szívesen olvastam volna még tovább is, de a ferencvárosi szurkolók *huhogásáról* szóló írás nagyszerű példája a nyelvi előítéletességnek, kérdés azonban, hogy a nyelvstratégia és a nyelvművelés tudja-e és köteles-e ezt a makacs jelenséget tompítani. (42–3).

A nyelvészeti szakirodalom egyik legjobban feldolgozott, legnagyobb szakirodalmi háttérrel rendelkező területét kísérel meg áttekinteni a szerző a normáról szóló fejezetekben. A könyv tekintélyes részét teszik ki ezek az írások, így Balázs Géza is hozzájárul a normáról szóló szakirodalom bővítéséhez. Kicsit önironikus, és az egész normáról szóló szakirodalommal kapcsolatban fogalmaz meg a szerző rejtett kritikát, amikor a kötet végén található recenziókban, Bencze Lóránt Mikor, miért, kinek, hogyan című könyvéből idézi, hogy a normáról szóló viták partatlanok, és a normameghatározások kudarcba fulladtak (170, az idézet eredeti forrása: Bencze Lóránt: Mikor, miért, kinek hogyan. Lásd Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban. Corvinus Kiadó [Zsámbék], 1996. 25). Mindezek ellenére Balázs Géza határozott véleményt alakít ki a nyelvi normáról, szerinte a norma alapja a hagyomány, és a norma szociokulturális hátterű, többretegű, többközpontú, többváltozatú, normatív paradigmát alkot. A leglényegesebb azonban az, hogy meg kell különböztetni a szociokulturális normát mint viselkedési szabályrendszert és a történeti-kulturális fejlődés eredményeként létrejött előíró normát mint mintát, eszményt (44–5). Ezek összekeverése sokszor a parttalan viták forrása.

A nyelvstratégiai alapvetésben különös, kiemelt szerepet játszik egy új diszciplína, amelyet Balázs Géza Marác László társszerzővel együtt **nyelvgeopolitikának** nevez. „A nyelvi geopolitika földrajzi meghatározottságú nyelvtudományi vizsgálat, amelynek keretében az egymással érintkező nyelvek kapcsolatát kutatjuk, vagyis az érintkezésből adódó sokféle gondot, problémát.” (50) A nyelvgeopolitika célja geopolitikai törvényszerűségeken alapuló, tudományosan átgondolt nyelvpolitika alkotása (50). Ez lényegében a szociolingvisztika nyelvi érintkezéssel kapcsolatos törvényszerűségein alapul, ezeket a vizsgálatokat helyezi más szempontrendszerbe, és a kötet nyelvgeopolitikai tételei között is jól kimutatható a szociolingvisztikai megalapozottság (50–5). Jelentős újdonságot hoz a magyar nyelvstratégiába Balázs Géza azzal, hogy felvázolja a magyar

nyelvgeopolitika lehetőségeit, és megjegyzi, hogy a magyar nyelv a környezetét is figyelembe véve nem jelentéktelen, nem kis nyelv, a magyar kultúra kiemelkedő alakjai is hozzájárulnak nyelvünk valós értékének megfelelő kezeléshez. A határokon átnyúló nyelvkultúra, nyelv művelés hozzájárulhat ahhoz, hogy a nyelvi kérdéseket a kulturális és ökológiai kérdésekkel közösen kezeljük. A magyar kommunikációs és nyelvi stratégiának meg kell céloznia a menedzserképzést ugyanúgy, mint az iskolai nyelvoktatást (57–8).

Nyelvstratégiájában igyekszik megszívlelni a nyelv művelést ért kritikákat, igyekszik megújítani a nyelv művelést. Az első kötethez hasonlóan egyenrangú változatokat kíván vizsgálni, nem emel ki egyetlen változatot sem, empirikus alapon nyugvó elemzésekre alapozza nyelvstratégiáját és a nyelv művelést. Fontos, bár még kifejtésre vár a nyelvstratégia informatikával érintkező fejezete (Balázs Géza újabb kutatásai mintha erre vennék az irányt). A modern nyelv művelésnek stratégiaiilag is fontosnak kell tartania a tömegkommunikációt és a digitális-információs forradalmat. A nyelvi technológusokkal együtt kell kiszorgálni a digitális kultúra, az internet nyelvhasználatával jelentkező nyelvi igényeket (61). A magyar nyelvstratégia keretében a Magyar Tudományos Akadémiához rendelt magyar nyelvuniónak vagy magyar nyelvstratégiai bizottságnak kapcsolatban kell állnia a nyelvtudománnyal, a tömegkommunikációval, a többi tudományággal, a politikával, nemzetközi kapcsolatokra kell szert tennie, és figyelnie kell a társadalmi szervezetekre, mozgalmakra is (66).

Hangsúlyozza, hogy egy modern nyelvstratégia többszintű, azaz a különböző stílusbeli, műveltségbeli mintaszinteket a nyelvhasználatban el kell különíteni, és ezeknek a szerepét meg kell határozni. A beszédművelés és a helyesejts tanítása, a helyesírás folyamatos normalizálása, az internet nyelvhasználatának vizsgálata, a nyelvi globalizáció okozta interlingvális és interkulturális hatások, az idegen szavak kérdésköre, a szókészlet különböző rétegeinek a megújítása, a határon túli magyar nyelvhasználat státuszának vizsgálata, az anyanyelvi nevelés szerepe Balázs Géza nyelvstratégiájának a középpontjában (73–6). Az időrendben ezután következő kötetben, a szintetizáló Magyar nyelvstratégia című munkában ezeket a kérdéseket még pontosabban kifejti a szerző.

Kényes és sokat vitatott kérdés a média nyelvi normájának a leírása és tanulmányozása. Balázs Géza ezt komoly médiaismeret és -gyakorlat birtokában teszi meg. A *médianorma* (saját maga kifejezése) a többretegű normák egyike, és önmaga is rétegzett (111). „Médianorma alatt a köznyelven alapuló, de a közvetlen kommunikációban használt köznyelvnél szándékosan gazdagabb, ’művesebb’ nyelvváltozatot értem.” (111) Az „ideális médianorma” külső forrása tehát a köznyelvi-művészi norma, míg a csoportnormák a „nem ideális” médianorma részei. A nem ideális médianorma a közműsor-szolgáltató médiumokban (Magyar Rádió, Magyar Televízió) indulatokat kavart a szerző meglátása szerint, vagyis a közvélemény elvárásának nem felel meg (111). A médianorma érdekes problémát vet fel a hangos és a hangos-képes médiumokban, mert a beszélt nyelv alapja sok esetben írott vagy részben írott nyelv és csak ritkábban a spontán beszélt nyelv. Ez sajátos interpretációs problémákat vet fel (114).

Balázs Géza médianyelvéről, -műfajokról, médiaelméletről írott összegzése hiánypótló, hiszen a nyelvtudomány kontextusában, a nyelvészet nézőpontjából tárja fel és írja meg a lényegét (119–24). A médiával, annak nyelvhasználatával és normájával azért foglalkozik ilyen részletesen a szerző, mert a tömegkommunikáció döntő módon befolyásolja a köznyelvet, a nyelvi divatokat (131).

3. Balázs Géza: Magyar nyelvstratégia. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2001. 268 l. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai Kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. VII. Nemzeti kultúra az informatika korában. A magyar nyelv jelene és jövője. Szerkesztő: Glatz Ferenc.)

Szerves egységet alkot Balázs Gézának ez a kötete a Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón című munkájával és a Lehetséges nyelvi szabványok című könyvével, így megszületett a modern magyar nyelvpolitika, nyelvstratégia és nyelvművelés elméletét és gyakorlatát összefoglaló trilógia (vö. Balázs Géza, Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón. Budapest, 1998, Balázs Géza, Lehetséges nyelvi szabványok. Budapest, 2000). A három kötet a gyakorlati nyelvművelés egyes lényeges területeitől a szabályozáson, a standardizáláson (szabványosításon) át fokozatosan halad az elméletileg is megalapozott **modern magyar nyelvpolitika** és **nyelvstratégia** megalkotásáig. Az első kötet a külső nyelvészet és a nyelvművelés kapcsolatát mutatja be a kommunikáció, a média, a köznapi nyelvi kódok sok szempontú vizsgálatával. A második kötet főként a normakérdés, a nyelvművelés a nyelvstratégia lehetőségeinek a vizsgálatával foglalkozik. A Magyar nyelvstratégiában pedig a lehetséges magyar nyelvpolitikát és nyelvstratégiát dolgozza ki a szerző. A Magyar nyelvstratégia az elméleti, eszmetörténeti, nyelvtörténeti megalapozottságú nyelvstratégia és nyelvművelés kifejtése mellett nagyon praktikus összefoglaló munkája lehet a nyelvművelésnek, mert felsorolja a nyelvi kultúra intézményeit, szervezeteit, fontosabb törekvéseit, eseményeit 1872-től egészen 2001-ig, napjainkig, bemutatja a nyelvkultúrával kapcsolatban álló tudományos intézményeket, a nagy hatókörű országos nyelvművelő rendezvényeket, konferenciákat, folyóiratokat, rádió- és televízióműsorokat. Ezzel kitűnően kiegészíti a Zimányi Árpád kandidátusi értekezésében bemutatott, nyelvműveléssel foglalkozó műsorokat, sajtótermékeket és műfajokat (vö.: Zimányi Árpád, Nyelvművelésünk a tömegtájékoztató eszközökben [1945–1985]. Kandidátusi értekezés. 1992).

A modern nyelvstratégia célja a tökéletes nyelvhasználat, a célszerű és hatékony kommunikáció elősegítése (195). Napjaink megalkotandó nyelvpolitikájának kezelnie kell sok új jelenséget, például a rendszerváltozással együtt jelentkező áltudományosság iránti igényt, amely a nyelvészetben a nyelvrokonság- és őshazakutatással kapcsolatban, valamint a helyesírási szabállyal és sokféle nyelvművelési babonával kapcsolatban merült fel. Figyelnie kell a nyelvpolitikának arra is, hogy a szocializmus idejében (a kötetben a *szovjet rendszer és szocializmus* megnevezés egyaránt szerepel) tabuként kezelt határon túli magyarság is egyre nagyobb szerepet kér az összmagyarságban, így a nyelvművelés, a nyelvstratégia és a nyelvpolitika ügyeiben is. A **nyelvi globalizáció**, a plurális média, a kommunikációs zavarok is indokolják a szerző szerint, hogy új nyelvpolitikát kell megalkotni, vagy még pontosabban: tudatos-tudományos nyelvpolitikát kell végre alkotni. Öröndetes, hogy Balázs Géza új nyelvpolitikájában az internet által elindított, a nyelvre is ható újdonságokkal részletesen foglalkozik, ezzel ő is elfogadja, hogy a nyelvstratégiának meg kell ismernie az informatika nyelvi hatásait, és figyelnie kell ezekre (169–71, vö. Bódi Zoltán, Az informatika nyelvhasználatának hatásai és nyelvstratégiai háttere. MNy. 2000. [XCVI.] 218–23.).

A szerző ebben a kötetben is megerősíti, hogy a szociolingvisztika szükségszerű társa kell, hogy legyen a modern nyelvművelésnek, hiszen csak a valós nyelvi változások értékelése hozhat figyelemre méltó, tudományosan is értékelhető eredményt. A nyelvművelés fő feladatát abban látja, hogy az objektívan leírt, tudományosan elemzett nyelvi újítások, illetve változások egy részét befolyásolja, hiszen Balázs Géza szerint a nyelvi változások bizonyos fokig társadalmilag befolyásolhatóak.

Az egymásra épülő nyelvpolitika, nyelvstratégia, nyelvművelés rendszerében külön elemzi a szerző a státustervezés és a korpusztervezés mellett új kategóriaként a nyelvészajátítás-tervezést és a presztízstervezést is (16). Mind a három kötet megfontoltan (kritikusan, a hagyományokhoz kapcsolódva, de a kor igényeihez és az új tudományos irányzatokhoz igazodva) igyekszik igazolni

a nyelvművelés létét, létezését és fontosságát. Balázs Géza bizonyítani igyekszik ezekben a könyvekben, hogy van magyar nyelvművelés, mely megújult módszereiben, valamint van új nyelvstratégia, nyelvpolitika is.

A második kötetben elméletileg megalapozza a nyelvgeopolitikát, a harmadik kötetben kitűnő példát találunk a nyelvgeopolitika feladataira, hiszen objektív, szókimondó elemzést olvashatunk a magyar nyelvvel kapcsolatos, a Kárpát-medencében zajló nyelvpolitikai csatározásokról (35–41). A Kárpát-medencében sok helyen a biológiai rasszizmust felváltó „kifinomultabb” etnicizmus és lingvicizmus zajlik a nemzeti és nyelvi kisebbségek ellen (35). A homogenizálás és a diszkriminatív nyelvpolitika részleteinek elemzéséhez sajnos keserű tapasztalatként juthat eszébe mindannyiunknak a közvetlen környezetünk – néhol magyarelles – napi politikája. Az objektív helyzetértékeléshez az is hozzátartozik, hogy Balázs Géza szerint az 1990-es évek nyelvpolitikájának az a legnagyobb eredménye, hogy az emberi jogok hierarchiájába beépült a **nyelvi jog**, így felállt az emberi jogok – kisebbségi jogok – nyelvi emberi jogok egymásra épülő rendszere (38). A részletek iránt érdeklődők kedvéért a nyelvi emberi jogok biztosítására tett lépéseket is végigköveti a szerző az 1966-tól, a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányától, az egyes nemzeti nyelvpolitikai szabályozásokig. A jó nyelvpolitikát szükségképpen nemcsak felülről jövő, nemcsak az uralkodó ideológia határozza meg, hanem a nyelvhasználók felelős, alulról jövő, közösségi gondolkodása is befolyásolja. Mindenesetre ennek az elképzelésnek az idealizmusát a szerző is elismeri.

A nyelvművelést, a nyelvstratégiát történetileg is megalapozza a szerző, például érdekes, az ómagyar korig visszanyúló fejtegetés olvasható a magyar és a csuvasos török, illetve később a magyar és a latin nyelv, még később a magyar és a német nyelv feltételezett kétnyelvűségi kapcsolatáról, amelyet megszüntetett az 1844. évi II. törvénycikk az államnyelvről (47).

Balázs Géza a modern (1990 utáni) nyelvművelési mozgalmak egyik eszméjének tartja a globalizációellenességet (70). Bár ezt részletesen nem fejti ki, a kifejezés a 2001. év őszétől kezdve újabb, tragikus és radikális jelentést is kapott. Pontosabban érthetjük a szerzőt, ha az egész könyv gondolatmenetéből következtetve a nyelvművelés globalizációellenességén a globális nyelvi hatásokra figyelő, és azokat ellensúlyozó szemléletet értjük.

Nemcsak a nyelvművelés, hanem a nyelvtörténet oktatásában is kitűnően használható a nyelvművelés történetével foglalkozó összegzés, amely napjaink nyelvművelését is igyekszik a történelmi vonulatban elhelyezni (53–96). Ez kényes feladat, mert a szerző egy évtizede maga is részese a modern nyelvművelésnek. Figyelemre méltó, hogy a modern nyelvművelés létét, tisztaságát azzal is bizonyítja, hogy a szocializmus idején ugyan politikai támogatottsága volt a nyelvművelésnek, de soha nem vált szolgálalkúvé, ezért nagy volt a tudományos elismertsége és a közvélemény is fontosnak tartotta. A rendszerváltás után ez a lendület tört meg a társadalmi-politikai változások és a nyelvtudományon belüli szakadás miatt. A nyelvműveléssel kapcsolatos viták java a nyelvtudományon belüli nézetkülönbségekből fakad a szerző szerint, olvashatunk ebben a kötetben a normavítáról, a deskripció-preskripció vitáról, a strukturalista-antropológiai vitáról és a „nyilatkozatvitáról” is (83–4). A nyelvművelés ennek ellenére felmutatott az utóbbi időben is eredményeket: szótárak, nyelvtanok születtek, és egyes területek nyelvstratégiai elemzése is napvilágot látott. Tegyük hozzá, hogy a modern nyelvművelés eredményei közé tartozik Balázs Géza-nak az itt bemutatott három könyve is.

A kötet második fele a nyelvművelés körüli viták és a létbizonyítás után a konkrét nyelvstratégiai lépések, a nyelvművelői feladatok részletes bemutatásával és elemzésével foglalkozik. Tanulságos példátárat is olvashatunk, amely nyilván később még kifejtendő, sőt bővítendő. Az Állapottervezési alapelvek a magyar nyelvstratégiában és A jelen magyar nyelvi változásai című, vázlatnak szánt záró fejezetben nagyon sok példát találhatunk a szerző „első” fölfedezéseire, terminológiateremtő fantáziájára (202–28). E két utóbbi fejezet teljesebb kifejtését egy újabb könyvben adta közre (Magyar nyelvhelyességi lexikon. Corvina, Budapest, 2001).

A Magyar nyelvstratégia az első és a második kötethez képest még erőteljesebben mutatja a történeti megalapozású összegző szándékot. Az is kiderül, hogy Balázs Géza az első két kötetben azért foglalkozott nagy terjedelemben a média nyelvhasználatával, nyelvi normájával, mert a média nyelvi kérdései alkotják nyelvstratégiájának egyik fő területét. Ennek megfelelően a magyar nyelvstratégia fő cselekvési területei a következők: 1. beszédművelés, kommunikációs nevelés, helyesejtés; 2. helyesírás, egyéb nyelvi szabványok; 3. interlingvisztikai – interkulturális kérdések; 4. idegen szavak kezelése, nyelvkorszerűsítés; 5. a határon túli magyarság speciális nyelvi helyzete; 6. nyelvi emberi jogok; 7. szaknyelvi fejlesztés; 8. a tömegkommunikációs eszközök nyelvhasználat; 9. nyelvtervezés; 10. anyanyelvi nevelés és ismeretterjesztés (174).

„Minden nyelvstratégia (nyelvművelési tevékenység) célja: törekvés a jobb, sikeresebb, a teljesebb kommunikációra, a megértésre.” (195). A három kötetből kirajzolódik, hogy Balázs Géza nyelvstratégiájának a középpontjában az **ökológiai-antropológiai** személet áll, amely figyelembe veszi a nyelv alkatát és társadalmi használatát (230). Balázs Géza (egyetlen kritikát leszámítva) mindvégig visszafogottan, dialogikusan, konszenzust keresve érvel. A szerzővel nyilván sok mindenben lehet és kell vitatkozni. A nyelvstratégia azonban az első szintézis szándékával itt van, továbbgondolható és továbbírható.

Bódi Zoltán